

Zevende zoon in Beek in 1713 ter dood gebracht

door Jan van Helvoirt

In september 1713 werd Jan Claes Leenderts, geboortig van Poppel, op het Beekse marktveld berecht: *met de koorde gestraft datter de doot naervolgt*. Nauwelijks 18 jaar oud was deze Jan Hoolen; die bijnaam had hij gekregen vanwege zijn zwerversbestaan. Als 15-jarige knaap had hij al eens eerder voor de Beekse schepenbank gestaan. Hij moest toen getuigenis afleggen over de vlucht van een gedetineerde in Beek. Het bleek de nieuwe bijzit van zijn moeder, Jenneke Jansse van Oirschot uit Hulsel (Poppel) te zijn! Deze voortvluchtige Leuvenaar die iemand had doodgeslagen, had 's nachts in Hilvarenbeek onderdak gevonden bij Gijsbert Jonckers. Volgens Jan had hij een mes bij zich, dat wel *een half ell lanck was met de heght*. En dat hij *hetselve opstack voor onder den rock op sijn borst aende lincker syde*.¹ In zo'n gezelschap opgroeien was gedoemd verkeerd af te lopen.

Zevende zoon

Voor de Beekse schepenen vertelde Jan op 20 maart 1711 dat hij tegenwoordig *met syn moeder liep*. Zijn vader Claes Leenderts had hij al lang niet meer gezien. Die was alweer opnieuw getrouwd met Marie, die op 13 september 1748 *met klein geluy* begraven werd. Immers: *uyt oorsaecke van armoede of andersints sal niet anders moge luyen als met de grote schelle alleen*.² Bovendien wist onze Jan Hoolen mee te delen dat hij een 'zevende zoon' was. Het is de vraag of dat op waarheid berustte. Immers: zevende zonen werden in die tijd nog vaak Louis genoemd! In de doopboeken werd vaak de toevoeging *filius septimus legitimus* vermeld. Dat wil zeggen: wettig geboren zevende zoon. Het getal zeven heeft altijd al een symbolische waarde gehad. De zevende dag van de week beschouwen we nog steeds als een rustdag. Naast zeven doodzonden kennen we ook nog zeven sacramenten: van alle getallen is zeven wel het meest magische. Aan zevende zonen werd vroeger een speciale gave toegekend: men kon allerlei genezingen verrichten. In Frankrijk zou in 1533 voor het eerst vermeld worden dat een zevende zoon over geneeskrachtige gaven zou bezitten.³

Ook in de Nederlanden komen daarna vele vermeldingen van zevende zonen voor. Als die dan ook nog een of ander lichamelijke afwijking had, dan werd nog meer bovennatuurlijke kracht aan die persoon toegekend. Men was in staat gezwollen, struma en beten van dolle honden te genezen.

Overigens werd in augustus 1805 nog een aantal Diessenaren met de kar naar St. Huybregts Lil gestuurd voor hulp; Sint-Hubertus was de patroon van de jacht en aanroepingen tegen hondsdolheid! Het *rasende hondje* van Nicolaas van de Ende had wel zes personen uit Diessen gebeten. Een maand eerder had het hondje van Adam Broeders vele andere honden in Beek gebeten, hetgeen geschiedde door rasing!⁴ Blijkbaar had men toen in St. Hubertus zeker zoveel vertrouwen als in de zevende zoon! Als een rasende hond op je afkwam en je niet tijdig meer de benen kon nemen, moest je zeggen:

**Ik kwam over Sint-Huybrechtsgraf
Zonder stok en zonder staf
Kwade hond, sta stille
Het is Sint-Huybrechtswille**

¹ Hilvarenbeek R.A.H. R 208 f 281

² Hilvarenbeek O.A.A. no. 96 f 242

³ H. v.d. Broek. *Brabants Heem*, no. 1, jrg. 53, pag. 29

⁴ Hilvarenbeek O.A.A. no. 106 f 231

Maar het belangrijkste was toch wel dat een zevende zoon door handoplegging het ‘koningszeer’ kon genezen! Een enkele keer werd zo’n persoon zelfs gestraft en werd zijn gave als een delict opgevat. Zo werd op 15 december Gabriel Leemans in Den Bosch na 5 maanden opsluiting veroordeeld tot de geselstraf. Behalve zich uit te geven voor ‘zevende zoon’ had hij ook nog aflaatbriefjes verkocht, stallen met ‘wijwater’ besprenkeld en ‘heilige papiertjes’ tegen hekserij in het dak laten steken.⁵

Soms werd er met spanning op de geboorte van de ‘zevende zoon’ gewacht. Keuterboer Govert van Gisbergen boerde in Hooge Mierde op een klein boerderijtje. Hij had al zes zonen. Toen zijn vrouw in blijde verwachting was van de zevende nazaat verzocht hij middels een schrijven de koning of hij peter wilde worden. Een geldelijke ondersteuning kwam uiteraard goed van pas. Wat een deceptie toen het zevende kind een meisje was: Anna Maria!⁶

Koningszeer of scrofulose

Jan Hoolen vertelde op het Beekse raadhuis in 1711 dat hij *met het belesen van de luyden die het coninx seer hebben eenigsints daarmede aende cost weet te comen*. Verder had hij pas geleden in Ael onder Poppel *een jongh man overlesen van een quaat been waarvan hy soude hebben op a.s. Paasschen vier gulden off iet wat meer!* Verder kwam hij met zingen, bedelen en schooien aan de kost. Het koningszeer wordt ook wel koningsevel of scrofulose genoemd. De scrofulose of scrofulosa is een tuberculeuze ontsteking van de halslymfeklieren. *Scrofa* betekent: zeug! Iemand die aan deze vreselijke ziekte leed kreeg harde klierzwellingen in de hals met grove lidtekens en fistels terwijl het aangezicht varkensachtige zwellingen kreeg! Hoog tijd om genezing te zoeken, zou je zo denken.

Reeds vroeg in de Middeleeuwen werd aan Franse koningen de kracht toegeschreven om door handoplegging deze halstuberculose te kunnen bezweren. Het was de later heilig verklaarde Franse koning Lodewijk 1X (1226-1270) die als genezer vooral faam verwierf. Vandaar ook dat de latere ‘zevende zoon’ Louis (Ludovicus) genoemd werd. Nog later, vanaf 1842, ging een tweede heilige als naamgever fungeren: de jezuïet Aloysius. Overigens was de stichter van de Jezuïtenorde, Ignatius van Loyola, zelf ook een zevende zoon.

Sint Marcoen biedt de helpende hand

Bovengenoemde Lodewijk de Heilige schonk in 1229 een prachtige schrijn om de schedel van de heilige Marcoen als relikwie in het Franse Corbery te kunnen vereren. Deze heilige Marculphus wordt vaak samen tegelijk met Willibrordus als patroon tegen besmettelijke ziekten afgebeeld. Onder in de crypte van de St. Servaes te Maastricht zag ik onlangs tegenover het graf van Sint Servatius een afbeelding met vier heiligen waaronder de twee hiervoor genoemden. Maastricht is ook een van de vele bedevaartplaatsen van de heilige Marcoen; pelgrims namen wijwater mee om te drinken en om zieke lichaamsdelen mee aan te raken.

In Arendonk vond in de eerste week van mei de verering van St. Job en St. Marcoen plaats. Marcoen werd in de volksmond ook wel de ‘vieze heilige’ genoemd omdat hij bezoek kreeg van mensen die van hun geslachtsziekte af wilden.⁷ Ook werd hij hier tegen schurft vereerd.

Concurrent van Arendonk was Mol. In het gehucht Ezaart werd in de kapel zowel Willibrordus als Marcoen aanbeden. Van deze laatste stonden in 1727 nog zijn standbeeld in de kapel en werden in een zilveren schrijn relikwieën bewaard. Ook was 7 juli een belangrijke dag ter verering: de zevende dag in de zevende maand!

De zieke die wilde genezen diende zich van allerlei spijzen te onthouden, blijktens een voorschrift uit de 18^e eeuw:⁸

⁵ H. Essink. *Brabants Heem*, no. 4, jrg. 11, pag. 80

⁶ J. van Gisbergen. *Myrtha*, blz. 30

⁷ C. Cornelissen. *De Rosdoek*, no. 97, pag. 22

Den
H. Marcoen
Wordt gevierd tot Ezaert onder
De Parochie van de
Vryheyd Moll
De Pelgrims van S. Marcoen
Naer dat sy hun negen dagen volbragt
Hebben, moeten zy wachten van te eten
Look, Ajuyn, Koolen, Erten, Porrey,
Verken-vleesch, Rund-vleesch, Ganzen,
Eynd-Vogels, Duyven, ende van alle
Zuerigheyd, tot dat sy geneszen zyn,
Als contraire aen deze kwael.
Item voor altyd moeten sy zig wachten
Van te eten Palingen, Leppers, Botten,
Lampreyen, ende van allen slymigen Visch
Item van alle Hoofden, oock van Ci-
Ters ende Vitsen.
Item van Geyten-vleesch, Eynden,
Ende al datter van komt.
Ende moeten onderhouden ende vieren
De Feest-dagen van S. Marcoen.
Den eersten Feest-dag, is den eersten
Mey,
Den tweeden, is den zevensten July.
Den derden, is den tweeden October.
Ende men geeft 's jaerlyks eenige klyne
Aelmoesen ter Eere van S. MARCOEN.

Marcoen werd omstreeks 490 in Bayeux (Normandië) geboren. Van Clovis kreeg hij de financiële middelen een klooster te bouwen. Uit dankbaarheid gaf hij deze eerste Christenkoning (ook Lodovech of Louis genoemd) de gave om door handoplegging personen die lijden aan halsklieren te genezen. Alle Franse koningen daarna zouden die gave automatisch erven met de woorden: *Le roi te touche, Dieu le guérit!* (De koning raakt u aan, God geneest u).

Bij onze Jan Claes Leenderts komen nu (behalve de naam 'Louis') drie elementen bij elkaar. Hij was opgegroeid in een omgeving waar St. Marcoen hevig vereerd werd, hij was een 'zevende zoon' en hij bezat de gave van het belezen van het koningszeer of het St. Markoenszeer. Toch reikte zijn leven niet voorspoedig tot in de zevende hemel! Integendeel: hij verliet aanstonds het rechte pad.

Opnieuw voor Beekse schepenen

In september 1713 werd Jan Claes Leenderts voor de Beekse dingbank berecht. Een gewapende roofoverval werd hem onder meer ten laste gelegd. Nadat hij Franchien Abrahams had leren kennen in Poppel 's maandags naer Palmen sondaghs verleden besloten ze samen verder te trekken en al zingend en bedelend de kost te verdienen. Maar toen ze in Udenhout een 'kleine kraak' gezet hadden, besloten ze in Lage Mierde vlakbij het Kerkenhuis een boerderij te gaan beroven. Omdat de eerste poging mislukte besloten ze wapens in te zetten en

⁸ E. van Autenboer. *Uit het Molse volksleven*, 1971, pag. 238

samen met het jonge knaapje Peter van de Broek verzonnen ze de smoes dat ze gedwongen werden wapens te gebruiken voor derden!

De buit bestond uit *twee grote wegge en een halff boter met een kant mick*. Ze vluchtten via de Tulderhoeve naar Rovert, alwaar ze door de Groen Roede van Brussel, een soort veldpolitie, in de kraag gegrepen werden en in Beek bij het raadhuis werden afgeleverd.⁹ Onze hoofddader Jan Hoolen moest zich daar ook nog verantwoorden voor allerlei spullen die hij bij zich had. Zo had hij rond Pinksteren in de buurt van Breda ook al een reisgezelschap overvallen. Bij een van de vrouwen wist hij zelfs een gouden ring *en een gouden sloth aende hals* te ontfutselen, terwijl ze een neusdoek en andere kledingstukken moest inleveren. Een mannelijk reiziger moest bovendien *enen rock en camisool uyttrecken*. De vrouw van Jan Claes, Franchien Abrahams, werd in Waalre geboren rond 1695, op het moment *dat haer moeder daer haer broot ginck schoeyen*. Van jongs af aan liep ze langs de deur en logeerde ze op plaatsen *daer de bedelaers haer optreck hebben*. En dat was geen pretje, want ze werden regelmatig door ‘armenjagers’ via georganiseerde klopjachten verjaagd.

Franchien en Jan werden samen met de nog jonge Peter van de Broek opgesloten in de gevangenis. Die was toen nog ingericht boven het waaggebouw aan de zuidkant van de toren. De verhoren vonden plaats in het oude raadhuis aan de noordoost kant van de kerk op het aloude dorpsplein van Beek!

Het schavot en het tuchthuis

Op 23 september zou de terechtstelling van Jan plaatsvinden. Het schavot werd door Hendrik Leemans in elkaar getimmerd voor ruim 15 gulden. Hij mocht *de plancken naer de aenstaende te doene executie afnemen mits naderhant wederom opleggende in syne forme soo behoort*. De palen moesten blijven staan: het waren drukke tijden voor de beul in Beek. Twee maanden eerder werden ook al drie misdadigers, waaronder de beruchte Huybert de Wael, in het openbaar geradbraakt. Men bleef echter altijd waakzaam bij zulke terechtstellingen in verband met de veiligheid rondom de executieplaats. Liefst 96 weerbare mannen werden uit de heerlijkheid bijeen geroepen om de wacht te houden.

Peter van de Broek werd als eerste onder grote belangstelling geradbraakt en verder verbannen. Jan Hoolen werd *met de coorde geworpt*, terwijl zijn vrouw alles moest gadeslaan. Het dode lichaam werd naar de Galgenberg gebracht tegenover de Heimolen, gelegen aan de baan van Beek naar Gorp. Daar werd het ‘als slecht voorbeeld’ op een paal tentoongesteld. Franchien werd na afloop weer opgesloten. Men had immers geconstateerd dat zij zwanger was *ende alsoo niet in staet was dat nog eenige straffe tegens haer konde werde geexecuteert*¹⁰. Ze werd nog tot februari 1714 opgesloten en na de *langwijlige gevanckenisse en van kinde verlost sijnde* besloot men haar niet de doodstraf te geven!

Haar stond *een strengelijke geeselingh en bannissement uit de voors*. *Heerlijckheit van Hilvarenbeek* te wachten. Zij werd in het voorjaar van 1714 in het Bredase ‘spinhuis’ opgenomen, waarvoor 40 gulden neergeteld moest worden met de zorg voor kleren en kostgeld bij ziekte. De dominee herdoopte haar onschuldige kleine dochtertje, waarna het publiek werd aanbesteed!

Het zat de familie overigens niet mee. Een zuster van Jan, Anna Claes Leenderts, was getrouwd met Esbekaar Nicolaas van Laarhoven. Maar deze ‘paardendief’ werd in 1741 in Den Bosch opgehangen. Ook haar schoonvader Peter van Laarhoven uit Esbeek kwam zo aan zijn einde.

⁹ Hilvarenbeek O.A.A. no. 94 f 48

¹⁰ Hilvarenbeek R.A.H. Procesdossier no. 5121